

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ Г.П. Скляр

„_____” _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ
ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ”***

зі спеціальності 242 Туризм

освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра

Виконавець роботи Сосєдка Богдан Олегович

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., доц. Животенко Віталій Олександрович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2024

ЗМІСТ

	Сторінка
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ	6
1.1. Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні	6
1.2. Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні	14
1.3. Історико-культурні ресурси регіону як чинники розвитку туристичної діяльності	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ	23
2.1. Аналіз сучасного стану екстремального туризму в регіоні	23
2.2. Особливості розвитку екстремального туризму в регіоні	41
2.3. Перспективи розвитку екстремального туризму в регіоні	46
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Туристична діяльність є одним із ключових напрямів спеціалізації регіональної економіки в багатьох областях України. Розвиток туристичної індустрії сприяє збільшенню надходжень до місцевих бюджетів, стимулює створення нових робочих місць, сприяє зростанню рівня розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва в регіоні, а також зменшує міграцію сільського населення до обласних центрів.

Одним з найпривабливіших і перспективних регіонів для розвитку туризму в Україні є Закарпатська область. Її унікальне географічне положення на кордоні, багатий природно-ресурсний і етнокультурний потенціал надали області статус найбільш перспективної рекреаційної зони Європи з можливістю цілорічного обслуговування туристів. Межування із чотирма центральноєвропейськими державами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією – сприяє розвитку недорогого відпочинку, особливо для мешканців країн Євросоюзу. Переважання сільського населення (63%) успішно демонструє розвиток одного із секторів туристичної галузі – сільського туризму.

Головний принцип розвитку туризму в прикордонному регіоні полягає у забезпеченні балансу між екологічною, економічною та соціальною складовими. Прикордонне положення Закарпатської області із країнами ЄС за сприятливих умов співпраці може забезпечити розвиток її туристичної сфери завдяки залученню іноземних інвестицій та використанню позитивного досвіду реалізації туристичної діяльності в державах ЄС та сусідніх вітчизняних регіонах.

Отже, важливим і актуальним завданням сьогодення є виявлення проблем розвитку туристичних регіонів, зокрема Закарпатської області, і розробка теоретико-методологічних засад щодо формування стратегії їх розвитку з урахуванням специфічних особливостей їхнього функціонування.

Проблематику дослідження розвитку туристичної сфери регіонів України, у тому числі й Закарпатської області, висвітлено у працях вітчизняних вчених: Абрамов В.В., Бейдика О.О., Білак-Лук'янчук В.Й., Блазунь А.В., Долішній М.І., Дрозд Н., Гринів Л.С., Гуляєва В.Г., Гуцал Л.А., Зарицька П.А., Кифяк В.Ф., Кравців В.С., Кірій Т.В., Любіцева О.О., Мальська М.П., Микита О., Мілашовська О.І., Мозолєв О.М., Мироненко В., Миронюк І.С., Паньків Н., Пестушко В.М., Свида І.В., Слабкий Г.О., Хмара М.А., Шевчук Л.Т.

Мета й завдання дослідження. Мета даного дослідження полягає в дослідженні особливостей, тенденцій, проблем і перспектив розвитку туризму в Закарпатській області.

Для досягнення цієї мети в кваліфікаційній роботі вирішено наступні основні завдання:

- визначити природно-ресурсну базу розвитку туризму в регіоні, включаючи оцінку лісових, водних, мінеральних та рекреаційних ресурсів, а також їхнє раціональне використання;

- проаналізувати історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності, враховуючи наявність пам'яток архітектури, культурних об'єктів та традиційних заходів, що можуть привабити туристів;

- провести оцінку сучасного стану екстремального туризму в регіоні, визначивши поточний рівень розвитку інфраструктури та попит на екстремальні види відпочинку;

- визначити особливості розвитку екстремального туризму в регіоні, зокрема природні умови, кліматичні фактори, безпеку та підготовку персоналу;

- розробити перспективи розвитку екстремального туризму в регіоні.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процеси та чинники розвитку екстремального туризму в Закарпатській області.

Предметом дослідження є конкретні заходи та стратегії для підвищення привабливості регіону для туристів в умовах післявоєнної відбудови.

Матеріал дослідження буде корисним у навчальному процесі під час вивчення таких дисциплін, як "Туристичне краєзнавство", "Організація

туристичних подорожей", "Організація рекреаційної діяльності", "Організація екскурсійної діяльності" та інші.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Закарпатській області, Закарпатської обласної військової адміністрації, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем дослідження організації екстремального туризму на регіональному рівні, публікації в наукових періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, дані мережі Інтернет.

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел. У роботі налічується 3 рисунки, 11 таблиць, перелік інформаційних джерел налічує 51 найменування.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

1.1. Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні

Закарпатська область є однією з наймолодших адміністративно-територіальних одиниць України, входить до складу України з 22 січня 1946 року. Вона складається з 13 районів, 5 міст обласного значення, 11 міських, 19 селищних та 307 сільських рад, з обласним центром у м. Ужгороді. Розташована на крайньому заході України, область межує на північному сході, сході і південному сході з Львівською та Івано-Франківською областями (див. рис. 1.1.1), а на північному заході, заході і півдні кордони співпадають з державним кордоном України, загальна протяжність якого становить 467,3 км, у тому числі з Польщею – 33,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км та Румунією – 205,4 км,. Унікальне геополітичне положення області на перехресті економічних, торгових та інших шляхів сприяє розвитку та глибокому укріпленню міждержавного співробітництва. Закарпатська область стає все більш впевненим міжнародним регіоном для відпочинку, лікування, туризму та спорту [26, с. 9-10].

Площа Закарпатської області становить 12,8 тис. км² або 2,1% території України, що робить її найменшою серед областей Західного регіону, крім Чернівецької, займаючи 11,6% його території [26, с. 10].

Чисельність населення Закарпатської області становить 1243,7 тис. осіб, що складає приблизно 3,02% від загальної чисельності населення України (станом на 01.02.2022 року). За цим показником область займає 13-е місце серед інших регіонів України [34].

Рис. 1.1.1 Закарпатська область на карті України, за [26]

Закарпатська область є значно урбанізованою, оскільки 37% населення проживає в міських районах, зокрема 116,9 тис. осіб у обласному центрі [26, с. 10].

У цій області мешкають представники практично ста національностей. Основну частину або 80,5% населення становлять українці, 12,1% - угорці, 2,6% - румуни, 2,5% - росіяни, та ще 2,3% - інші національності [26, с. 10].

Закарпатська область історично, природно-географічно і економічно була однією з найменше розвинених українських регіонів. Після отримання незалежності, реформи у всіх сферах соціально-економічного життя, хоч і з відповідними промахами, призвели до негативного впливу на розвиток регіонів, включаючи Закарпатську область, і спричинили появу депресивних територій.

Грунтово-кліматичні умови та недостатня земля не дозволяли розвинути багатогалузеве сільськогосподарське виробництво або задовольнити потреби населення у продовольчих ресурсах. Особливістю області стали працевидлишковість та трудова міграція. Також область відставала від середніх показників України у забезпеченості елементами соціальної та виробничої

інфраструктури, особливо в гірських районах. Нижчим в порівнянні з національним середнім був рівень грошових доходів населення, а високим - рівень безробіття [26, с. 11-12].

Незважаючи на складні умови реформ, Закарпатська область однією з перших в Україні перейшла від тривалого спаду до економічного зростання.

Це стало можливим завдяки акценту на формуванні ефективного регіонального механізму господарської діяльності. Цей механізм спрямований на стимулювання інвестицій в економіку, ефективне використання природно-ресурсного потенціалу та створення конкурентного середовища, включаючи підтримку малого та середнього бізнесу. У більшості сфер економіки була досягнута стабілізація. Процес утвердження ефективних форм власності став незворотнім. Сучасний соціально-економічний стан Закарпатської області характеризується зростанням окремих секторів економіки.

Обсяги валового регіонального продукту (ВРП) Закарпатської області у 2020 році скоротились до 62,022 млрд грн, що на 5,4% менше, ніж у 2019 році. Частка області у загальному обсязі ВРП України становила 1,5%. На одного жителя області припадало 49,538 грн валового регіонального продукту [28].

Найбільша частка в ВРП припадала на сферу оптової та роздрібної торгівлі, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 13,3%, з темпом зростання обсягу на 105,1%. Сільське, лісове та рибне господарство області утримувало значну частку – 13,2% у формуванні загальної валової доданої вартості, з темпом скорочення на 7,9 відсоткових пунктів порівняно з попереднім роком [28].

Найвищі темпи зростання валової доданої вартості зафіксовано у таких сферах: постачання електроенергії, газу, пару та кондиціонованого повітря – 120,3%, інформації та телекомунікацій – 104,2%, добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 103,3%, операцій з нерухомим майном – 102,5%, фінансової та страхової діяльності – 100,5% [34].

У той же час спостерігалось зменшення обсягу валової доданої вартості у таких секторах: тимчасове розміщення й організація харчування – на 21,1%,

будівництво – на 18,4%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – на 14,8%, переробна промисловість – на 14,4%, водопостачання, каналізація, поводження з відходами – на 12,2%, професійна, наукова та технічна діяльність – на 11,4%, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – на 8,2% (див. рис. 1.1.2) [34].

Рис. 1.1.2 Темпи зростання валової доданої вартості за секторами за [26]

Важливим напрямом розвитку економіки в ринкових умовах є зовнішньоекономічна діяльність. Зовнішньоекономічні зв'язки Закарпатської області незначні. Так, у січні – грудні 2022 року зовнішньоторговельний оборот у зовнішній торгівлі товарами становив 3 615,9 млн доларів США, у тому числі експорт товарів становив 1 970,5 млн. доларів США, або 117,0 відсотків порівняно з аналогічним періодом 2021 року, а імпорт – 1 645,4 млн доларів США, або 97,0 відсотків. Позитивне сальдо склало 325,1 млн доларів США. За підсумками січня – грудня 2022 року підприємствами області експортовано промислової продукції на суму майже 2,0 млрд доларів США, що більше показника аналогічного періоду 2021 року на 17,0 відсотків (обсяг експорту товарів підприємствами Закарпатської області за підсумками січня – грудня

2021 року становив майже 1,7 млрд доларів США). Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 1,20 (у 2021 році – 0,99) [5, 13].

Закарпатська область здійснювала зовнішньоторговельні операції з 131 країною світу. Основні торговельні партнери області традиційно включають Угорщину, Німеччину, Чехію, Італію, Польщу, Австрію, Румунію та Словаччину. Підприємства області експортували товари до Угорщини, Австрії, Словаччини, Німеччини, Чехії, Польщі, Румунії, Італії та Нідерландів. До 24 лютого 2022 року обсяг зовнішньої торгівлі з країнами Європейського Союзу складав 75% від загального зовнішньоторговельного обороту області [30].

За підсумками 2022 року, основними товарними групами експорту промислових підприємств Закарпатської області були:

- машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 49,6% (978,2 млн доларів США);
- продукти рослинного походження – 22,1% (435,8 млн доларів США), включаючи експорт різних зернових культур на 246,5 млн доларів США (12,5% загального обсягу) та насіння і плодів олійних рослин на 171,9 млн доларів США (8,7% загального експорту);
- деревина та вироби з деревини – 7,7% (151,7 млн доларів США);
- різні промислові товари – 5,4% (106,8 млн доларів США);
- текстильні матеріали та текстильні вироби – 5,1% (99,9 млн доларів США) [30] (див. рис. 1.1.3).

Експорт продуктів рослинництва зріс майже у 4,5 рази до 435,8 млн доларів США, що склало 22,1% загального обсягу експорту. Закарпатська область глибоко інтегрована в європейський економічний простір, що сприяє виробництву значної частини експортованої промислової продукції підприємствами з іноземним капіталом. Фінансові ресурси інвесторів із 21 країни-члена Європейського Союзу вкладені в економіку області [30].

Інвестори із 43 країн світу здійснюють свою діяльність на території області, причому на 10 країн припадає більше 94% загального обсягу прямих

іноземних інвестицій. Із країн ЄС надійшло 544,3 млн доларів США інвестицій (96,1% загального обсягу), а 21,8 млн доларів США (3,9%) – з інших країн [30].

У галузевій структурі прямих іноземних інвестицій найбільші обсяги спрямовані в промисловість (87,0% загального обсягу). Крім того, значні інвестиції отримали операції з нерухомим майном (4,8%), оптова та роздрібна торгівля, ремонт транспортних засобів і мотоциклів (3,0%), а також тимчасове розміщування й організація харчування (2,1%) [30].

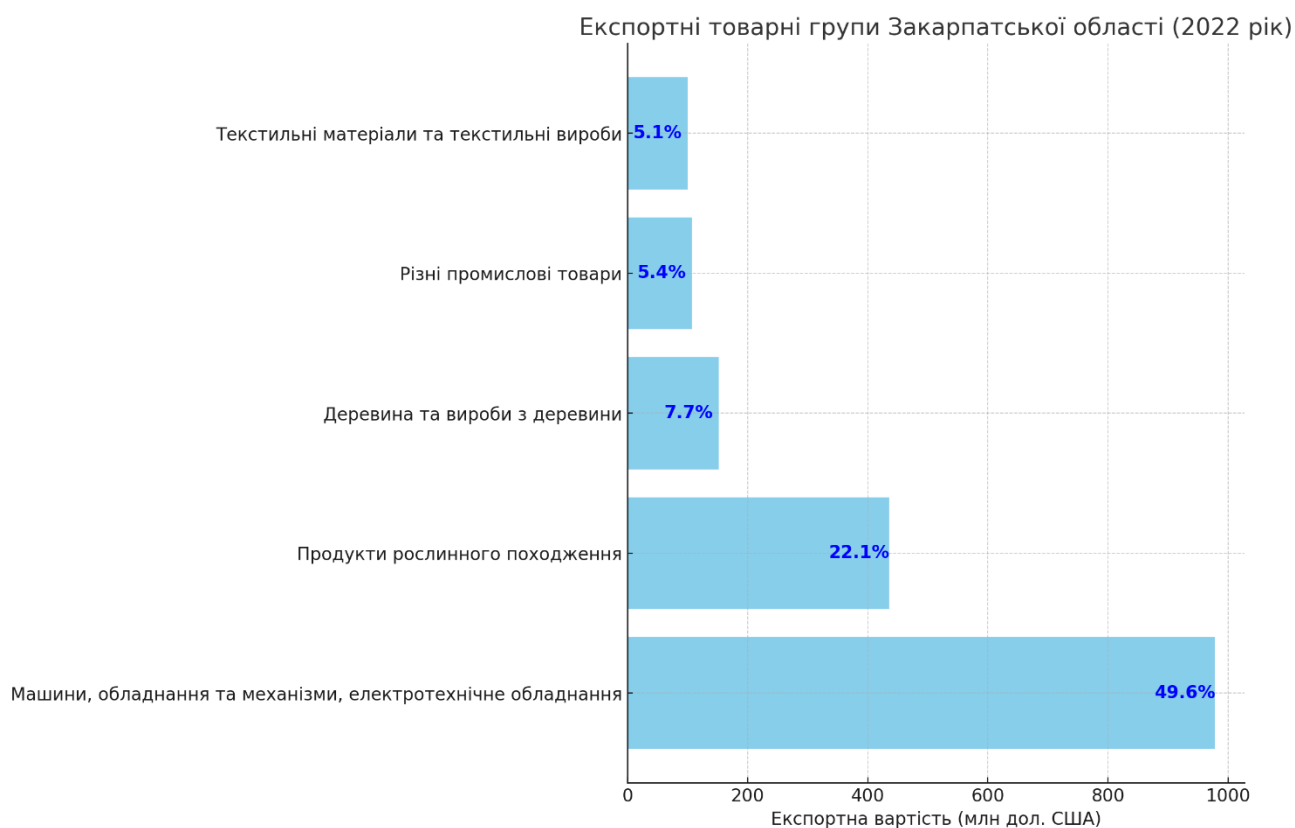

Рис. 1.1.3 Експортні товарні групи Закарпатської області за 2022 рік, за [30]

У регіоні надто гострими є соціальні проблеми. Це стосується насамперед зниження природного приросту населення. Для області характерна поява депопуляційних процесів. При цьому в розрахунку на 100 тис. наявного населення показник смертності населення збільшився із 1235 в 2015 році до 1479 в 2021 році. Встановлено, що в області показник смертності дітей до року життя скоротився із 10,5 у 2015 році до 8,1 в 2021 році (1,3 раза). Регіон має від'ємне сальдо міграції населення: в міждержавній міграції майже у 6 разів більше його вибуває, ніж прибуває в область [12, с. 46].

Надто високий в районі рівень безробіття. Так, кількість безробітного населення в області за методологією МОП у віці 15-70 років у 2021 р. зріс з 10,2% до 11,3% робочої сили. За видами економічної діяльності, найбільше зареєстрованих безробітних працевлаштовано у переробній промисловості (22,1%), у сфері торгівлі (17,6%), в освіті (13,5%), у державному управлінні та обороні (10,6%), у сільському, лісовому та рибному господарстві (8,2%) [35].

Грошові доходи громадян регіону протягом останніх років постійно зростають, однак нижчими темпами порівняно з іншими областями України. Так, у 2021 р. грошові доходи в розрахунку на одну особу складали 4904,0 грн. і становили 68,4% обсягу середніх доходів населення країни. Це означає, що мешканці Закарпатської області мали значно нижчі доходи порівняно із середніми показниками по країні, що вказує на економічне відставання регіону та необхідність вирішення соціально-економічних проблем. Таким чином, Закарпатська область в системі загальнонаціонального і регіонального рівнів відноситься до регіонів з нереалізованими можливостями, гострими економічними і соціальними проблемами, низькими темпами розвитку [34].

Якщо розглядати рівень економічного розвитку Закарпатської області у європейському вимірі, то показники будуть надто низькими. Так, у 2022 році середнє виробництво ВВП на душу населення у країнах ЄС становило понад 50 тис. дол. США на рік, тоді як у Закарпатській області цей показник був близько 6% від середньоєвропейського рівня [28].

Суттєвими є диспропорції і за рівнем безробіття. Якщо в Закарпатській області рівень безробіття за методологією МОП у 2001 р. складав понад 13,1%, то загалом у країнах ЄС - 7,6%, крім Іспанії, де цей показник був найвищий - 13,0%. У решті країн він був значно нижчий: від 2,0 (Нідерланди) до 10,4 (Німеччина) і 10,8% (Бельгія). У 2004 р. безробітні в області складали 8,2% від економічно активного населення у віці 15–70 років [26, с. 16-20].

Свідченням деякого вирівнювання економічного розвитку області з країнами ЄС протягом останнього періоду стало зростання індексів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції.

Індекси виробництва промислової продукції в Закарпатській області, починаючи з 1999 року, мали стійку тенденцію до зростання. Однак, за підсумками 2022 року, спостерігалось значне падіння обсягів виробництва у промисловому секторі. Індекс виробництва промислової продукції становив 94,0%, що значно менше порівняно з попереднім роком, коли він був 106,5% [10, Стан]. З початком повномасштабної війни показники значно зменшилися. Проте, упродовж січня-червня 2023 року індекс промислового виробництва в Україні демонструє поступове зростання, за підсумками першого півріччя він становив 97,1% порівняно з аналогічним періодом 2022 року [29].

У країнах ЄС найбільший індекс виробництва промислової продукції зафіксовано в Ірландії - 110,3%, тоді як у більшості інших країн цей показник не перевищував 2,7%. Щодо індексів валової продукції сільського господарства, в окремі роки до повномасштабної війни Закарпатська область мала показники, що перевищували аналогічні показники багатьох країн Європейського Союзу [1, с. 20-30].

Таким чином, тенденції, які простежуються в соціально-економічній сфері Закарпатської області в останні роки, свідчать про можливість її поступового наближення до національних та загальноєвропейських стандартів розвитку. Проте для суттєвого прискорення цього процесу необхідне оптимальне поєднання державного регулювання на рівні регіону з широким залученням органів місцевого самоврядування та механізму ринкового саморегулювання. Це забезпечить необхідний динамізм економічного та соціального зростання регіону. Створення системи збалансованого управління розвитком регіону та раціональне використання ресурсного потенціалу стимулюватимуть охорону довкілля та відновлення його природних властивостей.

З огляду на поточні виклики, спричинені повномасштабною війною, відновлення регіону вимагає особливих зусиль та координації. Проте поступове відновлення промислового виробництва та зростання економічної активності демонструють, що Закарпатська область має потенціал для подальшого

розвитку та досягнення високих стандартів життя, незважаючи на складні обставини. Оптимальне поєднання державного регулювання, місцевого самоврядування та ринкових механізмів стане ключем до динамічного економічного та соціального зростання регіону.

1.2. Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні

Закарпатська область розташована в західній частині України і є важливою частиною Карпатського регіону. Її унікальне географічне розташування в центрі Європи і багатий природно-ресурсний потенціал роблять її особливою. Основними рисами регіону є прив'язаність до південно-західного макросхилу Українських Карпат, різноманітність природних умов і ландшафтне різноманіття. За лісоресурсним потенціалом область посідає перше місце в Україні, що свідчить про значний запас лісових ресурсів. Закарпаття межує з Львівською та Івано-Франківською областями України, а також з чотирма країнами Європейського Союзу: Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Унікальне географічне та геополітичне розташування області сприяють розвитку рекреаційно-туристичної галузі, завдяки чому Закарпаття відоме своїми природними красами та історико-культурними пам'ятками. Такі умови створюють потенціал для подальшого економічного і соціокультурного розвитку регіону [29].

Закарпатська область відрізняється значними географічними відстанями від свого центру, міста Ужгорода, до ключових пунктів України. Наприклад, відстань до столиці України, Києва, складає 788 км, до Львова - 265 км, до Івано-Франківська - 295 км, до Чернівців - 435 км. Крім того, область знаходиться поруч з кількома європейськими країнами, зокрема до міст Кошице (Словаччина) - 97 км, Ніредьгаза (Угорщина) - 95 км, Сату Маре (Румунія) - 150 км та Жешув (Польща) - 315 км. Це географічне положення

сприяє розвитку області як центру культурних і економічних зв'язків між країнами, підкреслюючи її особливість та стратегічне значення [35].

Площа Закарпаття складає 12,8 тис. км², що становить лише 2,1% території України. Населення регіону на 1 січня 2020 року становило 1 258,1 тис. осіб, що менше 3% від загального населення країни. За даними Всеукраїнського перепису населення 2002 року на території Закарпаття проживає понад 100 національностей, з більшістю українців (понад 80%). Розташування області переважно в гірській місцевості (близько 75% площі) впливає на наявність специфічних корисних копалин, особливого клімату та спеціалізацію у сільському господарстві. Однак сприятливі умови для господарювання також існують на низинних територіях, міжгірних улоговинах, річкових долинах, пологих схилах та частково низькогір'ях Карпат [35].

Закарпатська область знаходиться на південно-західному макросхилі Українських Карпат і Закарпатської низовини, що охоплює басейн річки Тиса. Інтегральний показник природно-ресурсного потенціалу області становить 24,62‰ [35]. Цей показник дозволяє Закарпатській області посідати друге місце в Карпатському регіоні, уступаючи лише Львівській області з показником 37,65‰. Територія дослідження відзначається унікальним ландшафтом та високим рівнем біорізноманіття.

Варто відзначити, що у структурі природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області найбільший внесок до НРП вносять водні ресурси, які становлять 7,75‰. Область відрізняється наявністю густої гідрографічної мережі, до складу якої входить 9426 річок з середньою густотою 1,7 км/км². Ця велика річкова мережа в основному формується за рахунок значних опадів, що досягають понад 1500–1700 мм на рік у гірських районах. Це обумовлено вітряністю південно-західного макросхилу Українських Карпат і перенесенням вологих атлантичних повітряних мас. Особливістю досліджуваної території є також наявність численних реліктових льодовикових озер у високогір'ях гірських хребтів, зокрема в Чорногорі та Свидовці. Найвідоміші серед них —

Бребенескул, Брескул, Ворожеска та інші. Загальні запаси прісної води в області становлять 400 млн м³ на рік [35].

Характерною рисою Закарпатської області є її висока різноманітність та найвищий потенціал природних рекреаційних ресурсів у Карпатському регіоні, що складає 7,04‰ [35]. Ця різноманітність забезпечується наявністю унікальних природних об'єктів та особливою історією їх використання. Серед природних рекреаційних ресурсів вирізняються численні гірські ландшафти з унікальною флорою і фауною, що сприяє активному розвитку пішохідного і гірськолижного туризму, екотуризму та інших видів рекреаційно-туристичної діяльності. Також значимими є унікальні корисні копалини і джерела термальних вод, що сприяють розвитку бальнеотерапії, особливо влітку [35].

У структурі природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону Закарпатська область виділяється найбільшим показником лісоресурсного потенціалу, що становить 4,29‰, оскільки лісові ресурси займають близько половини земельного фонду області [29]. Найбільші ліси зосереджені у гірських районах, зокрема в Рахівському, Тячівському та Міжгірському районах. Переважають твердолистяні ліси (більше 64%), хвойні складають 29%, а решта 8% припадає на інші породи [35].

У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області важливе місце займають мінеральні ресурси, що складають 0,75‰. Ці ресурси обмежені, але значимі, включаючи кам'яну сіль Солотвинського родовища, цеоліти, каоліни, а також золото в Мужієвському родовищі, і паливно-енергетичні ресурси, такі як буре вугілля Ільницького родовища та природний газ. Ресурси фауни становлять невелику частку в природно-ресурсному потенціалі області (0,02‰), але представлені значною різноманітністю видів, зокрема 74 видами ссавців, 280 видами птахів, 10 видами рептилій і 48 видами риб [35].

Завдяки переважанню гірської місцевості в рельєфі Закарпатської області, кількість земельних ресурсів є найнижчою серед регіонів Карпатського регіону і складає 4,77‰ [13, Офіційний]. Сільськогосподарські угіддя займають лише

36% земельного фонду області, в той час як приблизно 50% покривають ліси. В рівнинній частині Закарпатської низовини найпоширенішими є умбрикові, умбрико-глейові та глєсподібно-глейові ґрунти, а в заплавах річок – глистово-глейові ґрунти. У гірських районах переважають камбізоли, а на полонинах – камбізонові ґрунти [35].

Закарпатська область, розташована українських Карпатах, є унікальною серед регіонів України за своїми природними умовами і ресурсами. Гори простягаються з північного заходу на південний схід, збільшуючи висоту та крутість схилів. Природні особливості області, сполучені з її географічним розташуванням – прикордонним і транспортним – створюють унікальні можливості для розвитку інвестиційних та транскордонних інфраструктурних проектів [35].

За природно-ресурсним потенціалом, Закарпатська область відзначається найвищим в Україні потенціалом лісових ресурсів (4,29‰), а також високими показниками водних (7,75‰) і природних рекреаційних ресурсів (7,04‰). Однак мінерально-земний та фауністичний потенціал області є найнижчим серед інших регіонів країни. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття ідеально підходить для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, яка не тільки сприяє економічному розвитку, а й має невеликий негативний вплив на довкілля. Раціональне використання лісових і водних ресурсів, а також розвиток туризму з урахуванням рекреаційно-туристичної ємності природних комплексів є ключовими напрямками для подальшого розвитку області [29].

Таким чином, Закарпатська область володіє унікальним потенціалом, який може бути успішно використаний для підвищення економічного добробуту її мешканців та збереження природних багатств регіону. У перспективі розв'язання питань енергозабезпечення Закарпатської області може здійснюватися за рахунок значного гідроенергетичного потенціалу річок регіону, який є четвертою за величиною часткою в Україні. Однією з ключових мет для досягнення цієї мети є експлуатація Русько-Комарівського газового родовища та розвідування природного газу у Тячівському та Ужгородському

районах. На сьогоднішній день в області вже запущена в експлуатацію перша міні-гідроелектростанція з потужністю приблизно 4,3 мільйони кВт·год на рік. Ці напрямки не лише сприятимуть забезпеченню енергетичних потреб області, але й сприятимуть загальному підвищенню економічного розвитку та покращенню якості життя мешканців Закарпаття.

1.3. Історико-культурні ресурси регіону як чинники розвитку туристичної діяльності

Історико-культурні ресурси Закарпаття складають собою значний обсяг створених протягом історичного розвитку пам'яток матеріальної і духовної культури, які привертають туристичний інтерес. Це включає різноманітні історичні пам'ятки, меморіальні місця, народні промисли та інші об'єкти, які поєднують матеріальну і духовну спадщину.

Серед них особливе місце займають пам'ятки історії й культури, що надзвичайно приваблюють і є головним засобом задоволення культурно-пізнавальних потреб. Археологічні знахідки, історичні споруди, архітектурні шедеври, містобудування та монументальне мистецтво становлять неоціненний культурний капітал Закарпаття.

Особливістю регіону є наявність 12 старовинних замків, що представляють середньовічну архітектуру, а також понад 30 монастирів, які відіграли важливу роль у розвитку освіти і культури. Унікальні дерев'яні церкви XVII-XIX століть, побудовані без цвяхів майстрами, є не лише архітектурними пам'ятками, але й відображенням національної спадщини та культурного розвитку регіону [34]. Ці цінності культурної спадщини відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності та патріотичного виховання, демонструючи спадкоємність минулого і сучасного.

Закарпаття вражає розмаїттям своєї культурної спадщини, що включає

понад 1000 пам'яток історії та культури, з яких понад 100 є архітектурними шедеврами. Ці архітектурні пам'ятки охоплюють період понад 1000 років і представляють усі основні стилі європейської архітектури [26].

У Берегівському районі регіону Закарпаття знаходяться руїни чотирьох замків, які мають велике історичне значення. Мале Мукачево, Озерний замок у селі Деда, Боржавський замок у селі Вари та замок Мінта у селі Квасово – це лише деякі з прикладів оборонної архітектури середньовіччя, що свідчать про складні історичні зв'язки регіону [34]. У Великоберезнянському районі особливе значення має дерев'яна церковна архітектура XVII-XVIII століть. Цінними є такі церкви, як Миколаївський у селі Гусний, у селі Вишка, Покровський у селі Кострина, Предтечевський у селі Сухий, Василівський у селі Сіль, Миколаївський у селі Черноглова та інші. Також в районі знаходиться чоловічий монастир о. Василян у селі Малий Березний, який має цікаву історію та де збудовано Хресну Дорогу. Крім того, район відомий археологічним пам'ятником – місцем падіння Княгинянського метеориту, який упав на околицях села Княгиня у 1866 році [34].

В Закарпатській області у Воловецькому районі знаходяться пам'ятники, які відображають значні історичні події. Біля села Нижні Ворота стоять пам'ятники радянським воїнам Другої світової війни та героям, що померли за своїм життям за волю і незалежність України. Поблизу цих пам'ятників височить монумент, що складається з семи брил, символізуючи семеро угорських вождів, які керували угорськими племенами в період з 862 по 898 роки [34]. У Виноградівському районі зберігся кам'яний палац у бароковому стилі баронів Перені – відомих місцевих дворян і правителів. Також тут розташований Королівський замок "Нялаб", спорудження якого, як встановлено в ході досліджень, відбувалося у два етапи. Замок включає донжон-вежу, що виконувала оборонні функції, і має велику архітектурно-конструктивну цінність [34].

Іршавський район славиться своїми природними багатствами загальнодержавного значення, такими як урочище Смерековий камінь у селі

Ільниця з найоригінальнішим скелястим масивом і унікальне для Європи верхове сфагнове болото Чорне багно. Тут також збереглася і діє вузькоколіїна залізниця Берегово – Кушниця, побудована в 1911 році, яка має велике історичне значення. Саме село Лисичево славиться кузнецьким мистецтвом у ковальні "Гамора"[34]. Міжгірський район, у свою чергу, славиться своїми старовинними церквами, пам'ятками дерев'яної архітектури XVIII-XIX століть. Найстаріша з них – Миколаївська церква та дзвіниця у селі Подобовець, побудована в 1751 році. У селі Розтока збереглися фрагменти іконостаса XVII століття, а ікона Благовіщення датується 1709 роком. Ці об'єкти є не тільки історично цінними, але й сприяють збереженню і популяризації культурної спадщини регіону [34].

Мукачівський район славиться своїми видатними історичними пам'ятками, серед яких Мукачівський замок "Паланок", що складається з чотирьох терас і збудований на базі трьох замків. Сьогодні в замку розташований історичний музей, який приваблює туристів своєю архітектурою і історією [34]. Свалявський район славиться своїм природним багатством, зокрема вибірковою лісовою пам'яткою – дубом у центрі міста Свалява, якому вже понад 500 років [34]. Перечинський район вражає своїми історичними артефактами, такими як руїни колишньої синагоги та римо-католицький костел св. Августина у місті Перечин. Тут також встановлено пам'ятник Ф. Фекета, що відзначає його вагомий внесок у розвиток поштового обслуговування [34]. Рахівський район привертає увагу своїми дерев'яними церквами, серед яких особливо цінною є Миколаївська церква у селі Колодне, побудована ще у XVI столітті [34]. Ужгородський район є справжнім скарбом історичних об'єктів, серед яких Ужгородський замок, збудований на місці давньогрецького поселення і зберігший свою фортифікаційну майстерність. Тут також розташований музей під відкритим небом із старовинними селянськими будівлями [34].

Хустський район Закарпаття вражає своєю унікальністю та розмаїттям історико-культурних об'єктів, які відображають багатовікову історію та

культурну спадщину регіону. Хустський замок, перша згадка про який датується 1090 роком, є однією з головних архітектурних пам'яток району. Розташований на горі, він відігравав важливу оборонну роль і мав значення як символ влади. У районі збереглися чотири унікальні дерев'яні церкви XVII-XVIII століть, які вражають своєю архітектурою та мистецтвом будівельників. Ці храми відомі своїм готичним стилем та конструкцією, збудовані без використання єдиного цвяха, що підкреслює майстерність місцевих будівельників та інженерів. Місцеві монастирі, такі як Липчанський, Драгівський, Копашнівський та Колесарівський, не лише мають велике релігійне значення, а й представляють цінні архітектурні комплекси, які збереглися до наших днів. Окремими унікальними ресурсами Хустщини є народні промисли, такі як лозоплетіння у селі Іза та вирощування буйволів у селі Велятина, які збереглися лише у цих окремих районах Закарпаття. Водночас сфера охорони і використання історичних пам'яток Закарпаття лишається, на думку П. Федаки, однією з найбільш проблемних в області, оскільки вона потребує значних фінансових вливань, серйозних організаційних заходів і підключення до неї численних громадських організацій [34].

Таким чином, Закарпатська область володіє значним історико-культурним потенціалом, який поки що використовується не в повній мірі для туристичних цілей. Незважаючи на наявність різноманітних пам'яток, лише деякі з них відзначаються як об'єкти масового туризму. Особливий потенціал для розвитку спостерігається в сільському туризмі та екскурсійній діяльності, особливо у високогірних селах. Проте для успішного розвитку цих напрямків необхідне вдосконалення соціальної та транспортної інфраструктури. Такий підхід дозволить максимально використати потенціал області і привернути більше туристів до регіону.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз сучасного стану екстремального туризму в регіоні

Туристична галузь набуває все більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери Закарпатської області, сприяючи її інтеграції у світову туристичну індустрію. Пріоритетний розвиток в'їзного та внутрішнього туризму виступає важливим чинником підвищення якості життя в регіоні, створення нових робочих місць, поповнення валютних резервів держави та зміцнення її позицій на міжнародній арені.

Екстремальний туризм є перспективним напрямом сучасного відпочинку. На початку XXI століття багатьом людям, особливо мешканцям економічно розвинених країн, не вистачає гострих відчуттів. Урбанізація та інтенсивний розвиток промислово розвинених держав призводять до майже повного відокремлення людини від природи. Якщо до цього додати невгамовну спрагу до нових знань і відкриттів, то стає зрозуміло, що екстремальний туризм завжди буде мати численних прихильників. Незважаючи на те, що практично вся поверхня Землі вже досліджена, любителі гострих відчуттів і романтики все одно знаходять загадкові куточки природи, кидаючи виклик невідомому [19, с. 136].

Варто зазначити, що на сьогодні немає однозначного визначення поняття "екстремальний туризм", і різні автори трактують його по-різному.

Особливо цікавою є точка зору В. Абрамова, який визначає екстремальний туризм як різновид спортивного туризму, що вимагає спеціальних навичок, знань, техніки та екіпірування. Цей вид туризму пов'язаний з максимальною граничністю фізичних і психічних можливостей людського організму, при чому він здійснюється в умовах чітко визначеного

ризика, рівень якого мінімізується для запобігання шкоди життю чи здоров'ю туриста. У результаті такого туризму людина отримує позитивний заряд адреналіну та незабутні враження [1, с. 225].

Розвиток екстремального туризму можливий лише за наявності специфічних природних або штучно створених об'єктів, які потребують подолання. В Україні активно розвиваються різні види екстремального туризму, деякі з яких вже набули значної популярності, тоді як інші лише починають отримувати визнання.

Закарпатська область, зокрема, є популярним місцем для гірських видів екстремального туризму. Найпопулярнішим і найекстремальнішим видом відпочинку в регіоні є альпінізм, що передбачає сходження на гірські вершини. Альпіністи долають різноманітні перешкоди, які залежать від складності місцевого рельєфу та кліматичних умов.

Карпати, що знаходяться на території Закарпатської області, є ідеальним місцем для альпінізму та гірськолижних видів спорту, завдяки їх відносній безпечності. На відміну від Кавказу чи Уралу, які мають більші висоти, але також більші ризики через різкі схили, провалля та інші небезпеки, Карпати пропонують сприятливі умови для розвитку спортивного туризму. Найскелястіші гори регіону, Горгани, є найменш відвідуваними туристами навіть для екскурсійних цілей. Більшість інших гір в Закарпатті є безпечними та придатними для альпінізму, за умови узгодження маршрутів з місцевими рятувальними загонами та дотримання правил техніки безпеки [34].

Найбільш популярні серед альпіністів гори розташовані в Воловецькому, Міжгірському, Рахівському, Великоберезнянському, Свалявському та Мукачівському районах. Однією з головних проблем для розвитку альпінізму в Закарпатській області є недостатня кількість досвідчених інструкторів [34].

Щорічно зростає кількість туристів, які приїжджають у Закарпаття для занять гірськими лижами та сноубордингом. Найвищою гірськолижною базою Українських Карпат є Драгобрат, де два бугельні витяги довжиною кілометр піднімають лижників з висоти понад 1300 м майже на вершину гори Стіг (1704

м). Закарпатська область має високоякісні гірськолижні курорти з розвиненим сервісом, що створює сприятливі умови для подальшого розвитку гірських екстремальних видів туризму. Позитивною тенденцією є будівництво та введення в експлуатацію сучасних підйомників та крісельних доріг, а також відкриття комфортабельних гірськолижних закладів [34].

Не менш популярні водні види екстремального туризму завдяки розвиненій мережі річок у Закарпатській області. З цих видів найпопулярнішими є каякінг та рафтинг.

Каякінг у Закарпатській області розвивається за трьома основними напрямками:

- гребний слалом – це вміння маневрувати, відчувати човен та воду на байдарці;
- родео – включає не лише технічні елементи, але й ігровий аспект;
- сплав – сплавляння на байдарках по різноманітним складним річкам або на невеликих ділянках гірських річок, долаючи такі перешкоди, як бочки, вали та водоспади [34].

Щоб впевнено почуватися під час каякінгу, необхідно володіти базовими навичками слалому та родео. Місця, де можна практикувати родео, називаються плейспотами, одним з таких місць є річка Чорна Тиса. Найцікавіші місця для сплаву – це річки Тиса та Черемош. Найкращий час для сплаву – рання весна, коли річки наповнені водою після танення снігу в горах [34].

Рафтинг, або спуск по гірських річках на надувних плотах, популярний у Виноградівському, Перечинському, Великоберезнянському та Ужгородському районах. За останні п'ять років кількість туристичних агентств, що пропонують рафтинг, значно зросла. Використання сучасного обладнання в поєднанні з активною рекламною кампанією привернуло значний наплив туристів, що зробило цей вид екстремального туризму найпопулярнішим. У майбутньому варто розробляти рафтинг-тури різних категорій складності, від 1-2 (розслаблених) до 6 (найвищої складності) [19, с. 136].

До наземних видів екстремального туризму в Закарпатській області належать спелеологія, кінний і мисливський туризм, пішохідний і комбінований автобусно-пішохідний туризм (трекінг), маунбайкінг, Х-гонки, спортивне орієнтування, автотур-ралі та мототуризм (по гірському бездоріжжю), а також виживання в дикій природі.

Спелеотуризм є одним із найпопулярніших видів екстремального туризму в регіоні, оскільки Закарпаття відоме своїми унікальними печерними комплексами. Активне дослідження печер на Закарпатті розпочалося наприкінці 1990-х років. Наразі спелеологія в області активно розвивається, привертаючи все більше зацікавлення, проводяться різноманітні дослідження та змагання [34].

В області налічується десятки печер, але лише кілька з них доступні туристам без спеціального спорядження, решта відкриті лише для досвідчених спелеологів. Найбільш сприятливі для розвитку спелеології об'єкти включають:

- карстові печери біля с. Княгиня (Великобerezнянський район),
- карстову печеру з прозорими стінами кальциту поблизу с. Мала Уголька (Тячівський район),

- карстову «Перлинову печеру» неподалік с. Мала Уголька на вододілі річок Мала та Велика Уголька, закладену у юрських мармуризованих вапняках [34].

Найбільшою печерою є печера «Дружба», довжина якої становить близько 900 м, розташована на території Тячівського району [34].

Кінний туризм має потенціал для розвитку на території всіх районів області. Цей вид екстремального туризму є популярним серед різних вікових категорій та соціальних груп. За кордоном популярні кінні тури, що включають заздалегідь прокладені тривалі маршрути з подоланням перешкод у горах, лісах та через бурхливі річки. Часто пропонуються багатоденні тури верхової їзди по складній місцевості, де не може проїхати жоден транспортний засіб, навіть гірський велосипед [34].

Мисливський туризм є елітним видом туризму, який також можна розвивати на території всіх районів Закарпаття. Цей вид туризму зазвичай пов'язаний з високим рівнем особистого споживання, що робить його прибутковим навіть для невеликих груп туристів [34].

Трекінговий туризм, або піші походи, дозволяє туристам насолодитися природою та ознайомитися з побутом місцевого населення. При плануванні таких маршрутів необхідно враховувати вік туристів та кількість днів, які вони готові провести в поході. Практично вся територія Закарпаття є сприятливою для таких комбінованих походів, кожен район області є унікальним та колоритним з точки зору природних та рекреаційних ресурсів, а також місцевої самобутності [34].

На світовому ринку туристичних послуг дедалі більшої популярності набуває туризм по особливо небезпечних маршрутах, як гірських, так і рівнинних. Розвиток розгалуженої системи гірських спортивних маршрутів та інфраструктури активного відпочинку (наприклад, трас для велогонок) поблизу відповідних засобів розміщення може сформувати стійкий попит на літній відпочинок серед різних сегментів ринку.

Маунтбайкінг або гірський велосипедний спорт передбачає спуск з гори на велосипеді, подолання перешкод у вигляді каміння, швидкісний проїзд через небезпечні ділянки (кручі), їзду по трасах з трамплінами та іншими перешкодами, а також подолання місцевості з численними гірками й підйомами (як штучними, так і природними) [34].

У Закарпатській області доцільно організовувати такі велотури за участі як місцевих, так і іноземних маунтбайкерів, з можливістю проведення змагань.

Х-гонки або екстремальні гонки проводяться переважно для команд професіоналів, які володіють відмінною фізичною підготовкою та навичками в скелелазінні, рафтингу, подоланні перешкод на велосипеді, конях тощо. За кордоном Х-гонки є переважно командною грою, де учасники об'єднуються задля якнайшвидшого подолання дистанції, використовуючи свої спортивні навички [34].

Спортивне орієнтування є багатокомпонентним видом спорту, суть якого полягає в орієнтуванні на місцевості за допомогою карти та компаса, якнайшвидшому подоланні дистанції та знаходженні заданих контрольних пунктів. У Закарпатті змагання зі спортивного орієнтування зазвичай проводяться в районі Невицького замку [34].

Ралі на джипах або мотогонки по безлюдній місцевості необхідно обмежувати через велике навантаження на навколишнє середовище та негативний довготривалий ефект. Шум та інші фактори можуть нанести непоправну шкоду природі. Такі специфічні ралі доцільно проводити на спеціально відведених і підготовлених трасах, що дозволить гарантувати екологічну безпеку для навколишнього середовища та безпеку туристів [34].

Виживання в дикій природі, або джайлоо-туризм, належить до екзотичних видів екстремального відпочинку. Це своєрідна школа виживання в екстремальних умовах автономного існування. У Закарпатті цей захоплюючий вид туризму найбільш доцільно розвивати в гірській місцевості, пропонуючи відвідування чабанських колиб, прогулянки в горах та на пасовищах [34].

До повітряних видів екстремального туризму належать такі захоплюючі активності, як парашутний спорт, польоти на повітряних кулях, дельтапланеризм і парапланеризм.

Парашутний спорт включає кілька дисциплін: класичний парашутизм (стрибки на точність приземлення), групову акробатику (побудова максимальної кількості різних фігур у польоті командою парашутистів), купольну акробатику (формування куполів з розкритих парашутів) та фристайл (демонстрація фігур у вільному падінні) [34].

Отже, у Закарпатській області багато місць, де можливо проводити організований екстремальний відпочинок та екстремальні змагання. Основними видами екстремального туризму є альпінізм та гірсько-пішохідний туризм (популярні райони: Воловецький, Міжгірський, Рахівський, Великоберезнянський, Свалявський, Мукачівський), спелеологія (карстові печери біля с. Княгиня та інші), гірськолижний туризм (курорт «Драгобрат»),

маунтбайкінг (маршрут Свалява-Мукачеве-Берегове-Виноградів-Хуст-Мукачеве), спортивне орієнтування (Хустський, Іршавський, Ужгородський, Перечинський, Рахівський, Мукачівський райони), авторалі та мототуризм (Воловецький район), джайло-туризм (Воловецький, Іршавський, Міжгірський, Перечинський, Тячівський райони) та трекінгові маршрути, придатні для всіх районів області. Цей широкий спектр видів екстремального туризму сприяє залученню туристів та економічному зростанню регіону, використовуючи його унікальні природні та культурні ресурси.

Однак, попри значний туристичний потенціал, реалізація цих можливостей у Закарпатській області залишається недостатньою. Це пов'язано, насамперед, з проблемами інфраструктури, такими як недостатня розвиненість транспортних мереж, брак сучасних готелів та закладів харчування, а також обмежений доступ до медичних та рятувальних служб. Крім того, низький рівень інвестицій у туристичну галузь і недостатня підтримка з боку держави ускладнюють розвиток екстремального туризму. Погана інформаційно-рекламна діяльність також негативно впливає на привабливість регіону для потенційних туристів.

За даними Закарпатської обласної державної адміністрації, мережа оздоровчих, рекреаційних і туристичних об'єктів на території області під час воєнного стану налічує 705 об'єктів, включаючи оздоровчі, рекреаційні та туристичні заклади. В області одночасно можуть розміститися близько 30 000 осіб, зокрема близько 500 сільських садиб, які готові надавати туристичні послуги. Крім того, діє 17 туристично-інформаційних центрів [30]. Вказані дані можна порівняти із даними минулих років, зокрема 2018-2020 років [28]. Так, Закарпатська область налічує 22 суб'єкти туристичної діяльності у формі юридичної особи та 50 суб'єктів у формі фізичної особи-підприємця (див. табл. 2.1.1 та 2.1.2).

Таблиця 2.1.1

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (юридичні особи)
за регіонами України за 2018–2020 рр., [4]

Регіон	Роки			Відхилення			
				Абсолютне ($\pm$)		Відносне, %	
	2018	2019	2020	2020/2018	2020/2019	2020/2018	2020/2019
Україна	1833	1867	1561	-272	-306	-14.84%	-16.39%
Вінницька	25	24	19	-6	-5	-24%	-20.82%
Волинська	19	21	13	-6	-8	-31.58%	-38.10%
Дніпропетровська	119	111	109	-10	-2	-8.40%	-1.80%
Донецька	31	29	26	-5	-3	-16.13%	-10.34%
Житомирська	16	17	16	0	-1	0%	-5.88%
Закарпатська	28	30	22	-6	-8	-21.43%	-26.67%
Запорізька	62	61	57	-5	-4	-8.06%	-6.56%
Івано-Франківська	34	31	25	-9	-6	-26.47%	-19.35%
Київська	45	51	47	2	-4	4.44%	-7.84%
Кіровоградська	13	14	13	0	-1	0%	-7.14%
Луганська	8	7	6	-2	-1	-25%	-14.29%
Львівська	142	148	97	-45	-51	-31.69%	-34.46%
Миколаївська	18	21	20	2	-1	11.11%	-4.76%
Одеська	135	128	92	-43	-36	-31.85%	-28.13%
Полтавська	15	14	14	-1	0	-6.67%	0
Рівненська	27	30	28	1	-2	3.70%	-6.67%
Сумська	18	19	17	-1	-2	-5.56%	-10.53%
Тернопільська	20	22	14	-6	-8	-30%	-36.36%
Харківська	83	86	84	1	-2	1,2%	-2.33%
Херсонська	16	14	8	-8	-6	-50%	-42.86%
Хмельницька	25	25	18	-7	-7	-28%	-28%
Черкаська	27	28	20	-7	-8	-25%	-28,56%
Чернівецька	39	35	28	-11	-7	-28%	-20%
Чернігівська	12	17	18	6	1	50%	5,88%
м. Київ	856	884	750	-106	-134	-12%	-15,16%

Закарпатська область має значний потенціал для розвитку туризму, незважаючи на виклики, з якими вона стикалася протягом останніх років. Під час воєнного стану область продемонструвала здатність підтримувати та розвивати свою туристичну інфраструктуру, пропонуючи 705 оздоровчих,

рекреаційних і туристичних об'єктів. Це дозволяє одночасно розмістити близько 30 000 осіб, що є важливим показником для регіону.

Протягом 2018-2020 років спостерігалось зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності у формі юридичних осіб в Закарпатській області. Відносне зниження становило 21.43% порівняно з 2018 роком та 26.67% порівняно з 2019 роком. Ці показники вказують на негативні тенденції, що відображають загальноукраїнські тренди, де також спостерігалось скорочення туристичних суб'єктів. Закарпатська область не єдина, що стикнулася зі зниженням кількості суб'єктів туристичної діяльності. Подібні тенденції спостерігалися в інших регіонах, таких як Львівська та Одеська області, де зниження було навіть більшим. Однак, у деяких регіонах, наприклад, в Київській та Чернігівській областях, спостерігалось збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності.

Попри зниження кількості туристичних суб'єктів, Закарпатська область має хороші перспективи для розвитку туризму. Наявність великої кількості оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів, а також можливість приймати значну кількість туристів, створює передумови для відновлення та зростання туристичної галузі в регіоні. Особливо перспективними можуть бути сільські садиби, яких налічується близько 500, готових надавати туристичні послуги, що сприятиме розвитку агротуризму.

Закарпатська область демонструє помітне зменшення кількості фізичних осіб-підприємців, що займаються туристичною діяльністю, протягом 2018-2020 років. У 2020 році кількість таких суб'єктів склала 50, що на 13 менше порівняно з 2018 роком (зниження на 20.63%) та на 7 менше порівняно з 2019 роком (зниження на 12.28%).

Це зниження відображає загальноукраїнську тенденцію скорочення кількості туристичних підприємців, але є дещо вищим за середні показники по Україні. На тлі загальноукраїнського зниження на 6.26% з 2018 по 2020 рік та на 17.55% з 2019 по 2020 рік, закарпатські показники свідчать про більш значне падіння в регіоні.

Таблиця 2.1.2

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (фізичні особи-підприємці) за регіонами України за 2018–2020 рр., [4]

Регіон	Роки			Відхилення			
				Абсолютне (±)		Відносне, %	
	2018	2019	2020	2020/2018	2020/2019	2020/2018	2020/2019
Україна	2460	2797	2306	-154	-491	-6,26%	-17,55%
Вінницька	62	65	60	-2	-5	-3,23%	-7,69%
Волинська	55	75	57	2	-18	3,64%	-24,00%
Дніпропетровська	297	318	322	25	4	8,42%	1,26%
Донецька	62	67	56	-6	-11	-9,68%	-16,42%
Житомирська	47	51	43	-4	-8	-8,51%	-15,69%
Закарпатська	63	57	50	-13	-7	-20,63%	-12,28%
Запорізька	126	92	90	-36	-2	-28,57%	-2,17%
Івано-Франківська	94	93	79	-15	-14	-15,96%	-15,05%
Київська	172	180	173	1	-7	0,58%	-3,89%
Кіровоградська	41	58	44	3	-14	7,32%	-24,14%
Луганська	21	39	31	10	-8	47,62%	-20,51%
Львівська	200	272	168	-32	-104	-16,00%	-38,24%
Миколаївська	69	64	69	0	5	0,00%	7,81%
Одеська	135	164	102	-33	-62	-24,44%	-37,80%
Полтавська	140	136	110	-30	-26	-21,43%	-19,12%
Рівненська	66	86	74	8	-12	12,12%	-13,95%
Сумська	61	87	68	7	-19	11,48%	-21,84%
Тернопільська	43	72	51	8	-21	18,60%	-29,17%
Харківська	183	175	150	-33	-25	-18,03%	-14,29%
Херсонська	64	68	46	-18	-22	-28,13%	-32,35%
Хмельницька	64	63	45	-19	-18	-29,69%	-28,57%
Черкаська	74	84	79	5	-5	6,76%	-5,95%
Чернівецька	38	44	27	-11	-17	-28,95%	-38,64%
Чернігівська	46	41	39	-7	-2	-15,22%	-4,88%
м. Київ	237	346	273	36	-73	15,19%	-21,10%

Ці дані підкреслюють необхідність підтримки та розвитку туристичної інфраструктури в Закарпатській області для сприяння відновленню та

зростанню числа підприємців, що займаються туристичною діяльністю.

За даними дослідження, у вивченій області налічується 3 905 місць для розміщення в готелях та подібних установах, що належать юридичним особам та фізичним особам-підприємцям (див. табл. 2.1.3).

Таблиця 2.1.3.

Показники кількості місць у готелях та аналогічних засобах розміщування за регіонами України (юридичні особи та фізичні особи-підприємці) за 2018–2020 рр.

Регіон	Роки			Відхилення			
				Абсолютне (±)		Відносне, %	
	2018	2019	2020	2020/2018	2020/2019	2020/2018	2020/2019
Україна	181242	186840	155029	-26213	-31811	-14,46%	-1702,58%
Вінницька	1895	1869	1017	-878	-852	-46,33%	-4558,59%
Волинська	3684	3309	1987	-1697	-1322	-46,06%	-3995,16%
Дніпропетровська	11826	13070	8047	-3779	-5023	-31,96%	-3843,15%
Донецька	9505	10884	7396	-2109	-3488	-22,19%	-3204,70%
Житомирська	995	1615	1193	198	-422	19,90%	-2613,00%
Закарпатська	3748	4672	3905	157	-767	4,19%	-1641,70%
Запорізька	16102	17938	16169	67	-1769	0,42%	-986,17%
Івано-Франківська	6229	5912	5002	-1227	-910	-19,70%	-1539,24%
Київська	9489	10184	9910	421	-274	4,44%	-269,05%
Кіровоградська	2114	2377	1223	-891	-1154	-42,15%	-4854,86%
Луганська	869	952	642	-227	-310	-26,12%	-3256,30%
Львівська	13191	13188	12086	-1105	-1102	-8,38%	-835,61%
Миколаївська	12620	12081	11327	-1293	-754	-10,25%	-624,12%
Одеська	23427	26151	21707	-1720	-4444	-7,34%	-1699,36%
Полтавська	3363	3453	3393	30	-60	0,89%	-173,76%
Рівненська	1557	1588	619	-938	-969	-60,24%	-6102,02%
Сумська	1532	1424	1300	-232	-124	-15,14%	-870,79%
Тернопільська	1267	1392	1269	2	-123	0,16%	-883,62%
Харківська	7511	7824	6698	-813	-1126	-10,82%	-1439,16%
Херсонська	19581	16594	12582	-6999	-4012	-35,74%	-2417,74%
Хмельницька	2823	2606	2078	-745	-528	-26,39%	-2026,09%
Черкаська	3978	4308	3076	-902	-1232	-22,67%	-2859,80%
Чернівецька	1325	2108	1135	-190	-973	-14,34%	-4615,75%
Чернігівська	1949	1722	1391	-558	-331	-28,63%	-1922,18%
м. Київ	20662	19619	19877	-785	258	-3,80%	131,51%

Закарпатська область демонструє стабільність у кількості місць у готелях та аналогічних засобах розміщування протягом 2018-2020 років. За цей період кількість місць зросла на 157 (4.19%) порівняно з 2018 роком, досягнувши 3905 місць у 2020 році. Однак, порівняно з 2019 роком, спостерігається незначне

зниження на 767 місць (-16.42%).

На тлі загальноукраїнської тенденції, де кількість місць зменшилася на 14.46% порівняно з 2018 роком, Закарпатська область показала кращі результати. Це свідчить про відносну стійкість туристичної інфраструктури регіону навіть у складних умовах.

У той же період кількість туристів, які скористалися цими послугами, склала 3 428 осіб (див. табл. 2.1.4).

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Закарпатській області, останнім часом поступово зменшується (див. табл. 2.1.6). Зокрема, у відсотковому співвідношенні кількість екстремальних туристів протягом 2019-2020 років знизилась більш ніж у два рази. Це зумовлено пандемією COVID-19, яка спричинила запровадження карантинних заходів, фактично заклавши кордони багатьох країн та викликавши значну економічну кризу. Унаслідок цього туристична галузь зазнала значного спаду. Повітряні перевезення були припинені, а внутрішній туризм у багатьох країнах також зазнав серйозних обмежень. Лише наприкінці 2020 року країни почали поступово відкривати кордони з певними обмеженнями. Кількість міжнародних туристів у середньому знизилася на 74%.

Таблиця 2.1.4.

Показники кількості осіб, що перебували в готелях та аналогічних засобах розміщування за регіонами України (юридичні особи та фізичні особи-підприємці) за 2018–2020 рр., [4]

Регіон	Роки			Відхилення абсолютне (±)	
	2018	2019	2020	2020/2018	2020/2019
Україна	74198	75667	72447	-1751	-3220
Вінницька	1308	1272	к	к	к
Волинська	1059	864	692	-367	-172
Дніпропетровська	3784	4464	4536	752	72
Донецька	1191	2193	2221	1030	28
Житомирська	974	1108	к	к	к
Закарпатська	2877	3638	3428	551	-210
Запорізька	1294	1493	1317	23	-176
Івано-Франківська	4369	4487	4124	-245	-363
Київська	3964	4464	4258	294	-206

Продовження таблиці 2.1.4					
Кіровоградська	1048	1080	634	-414	-446
Луганська	518	491	к	к	к
Львівська	11450	11430	10788	-662	-642
Миколаївська	1468	1450	2225	757	775
Одеська	6713	6961	6462	-251	-499
Полтавська	2292	2345	2392	100	47
Рівненська	949	910	619	-330	-291
Сумська	759	760	675	-84	-85
Тернопільська	847	960	849	2	-111
Харківська	3395	3389	3119	-276	-270
Херсонська	2201	2014	1932	-269	-82
Хмельницька	1568	1513	1625	57	112
Черкаська	1591	1760	1562	-29	-198
Чернівецька	840	889	к	к	к
Чернігівська	1167	793	945	-222	152
м. Київ	16572	14939	15567	-1005	628

У розгляді спеціалізованих засобів розміщення, кількість місць для ночівлі в цій області становить 477 ліжок (див. табл. 2.1.5).

Таблиця 2.1.5.

Показники кількості місць (ліжок) у спеціалізованих засобах розміщування за регіонами України за 2018–2020 рр., [4]

Регіон	Роки			Відхилення абсолютне ($\pm$)	
	2018	2019	2020	2020/2018	2020/2019
Україна	107044	111173	82582	-24462	-28591
Вінницька	587	597	к	к	к
Волинська	2625	2445	1295	-1330	-1150
Дніпропетровська	8042	8606	3511	-4531	-5095
Донецька	8314	8691	5175	-3139	-3516
Житомирська	21	к	к	к	к
Закарпатська	871	1034	477	-394	-557
Запорізька	14808	16445	14852	44	-1593
Івано-Франківська	1860	1425	878	-982	-547
Київська	5525	5720	5652	127	-68
Кіровоградська	1066	1297	589	-477	-708
Луганська	351	461	к	к	к
Львівська	1741	1758	1298	-443	-460
Миколаївська	11152	10631	9102	-2050	-1529

Продовження таблиці 2.1.5					
Одеська	16714	19190	15245	-1469	-3945
Полтавська	1071	1108	1001	-70	-107
Рівненська	608	к	—	к	к
Сумська	773	664	625	-148	-39
Тернопільська	420	432	420	0	-12
Харківська	4116	4435	3579	-537	-856
Херсонська	17380	14580	10650	-6730	-3930
Хмельницька	1255	1093	453	-802	-640
Черкаська	2387	2548	1514	-873	-1034
Чернівецька	485	1219	к	к	к
Чернігівська	782	929	446	-336	-483
м. Київ	4090	4680	4310	220	-370

Таблиця 2.1.6

Показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму в Закарпатській області за 2018–2020 рр. за [20]

Роки	Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами – усього	Із загальної кількості туристів		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2018	31679	173	7180	4288
2019	13522	114	7960	5448
2020	17984	36	12024	5924
Відхилення 2020/2018 р.: - абсолютне, (±)	-30620	-137	4844	1636
- відносне, %	-96,66%	-79,19%	67,47%	38,15%
Відхилення 2020/2019 р.: - абсолютне, (±)	-249	-78	4064	476
- відносне, %	-19,04%	-68,42%	51,06%	8,74%

На території Закарпаття функціонує 48 колективних засобів розміщування, серед яких 41 готель та аналогічні заклади, 12 спеціалізованих засобів розміщування та 2 інших види розміщувальних об'єктів (див. табл. 2.1.7). Найбільша концентрація закладів розміщування спостерігається у м.

Ужгород, де розташовано 29,6% від загальної кількості. У Свалявському районі знаходиться 11,1% таких закладів, у Міжгірському районі – 9,3%, у м. Мукачево та Ужгородському районі - по 7,4%, а в Мукачівському, Рахівському та Тячівському районах – по 5,6% [28].

У Закарпатській області спостерігається зменшення кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів. Наприклад, станом на 2019 рік в області функціонувало 18 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, 2 санаторії-профілакторії, 4 будинки та пансіонати відпочинку, а також 2 бази та інші заклади відпочинку. Загальна кількість ліжок складала 4 821 у санаторіях та пансіонатах з лікуванням, 170 у санаторіях-профілакторіях, 490 у будинках та пансіонатах відпочинку, та 31 у базах та інших закладах відпочинку (див. табл. 2.1.8).

Таблиця 2.1.7

Показники функціонування колективних засобів розміщування у
Закарпатській області за 2018–2020 рр., за [20]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.			Кількість місць, од.			Кількість осіб, що перебували в колективних засобах розміщування, осіб		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі у		усього	у тому числі	
		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування		готелів та аналогічних засобах	спеціалізованих засобах розміщування		аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування
2018	54	42	12	3748	2877	871	114619	104022	10597
2019	59	49	19	4672	3638	1034	102410	92832	9578
2020	48	41	12	3905	3428	477	47266	43252	4014
Відхилення 2020/2018 р.: - абсолютне, (±)	-6	-1	0	157	551	-394	-67353	-60770	-6583
- відносне, %	-11,11 %	-2,38%	0,00%	4,19%	19,15%	-45,24%	-58,76%	-58,42%	-62,12%
Відхилення 2020/2019 р.: - абсолютне, (±)	-11	-8	-7	-767	-210	-557	-55144	-49580	-5564
- відносне, %	-18%	-16,33%	-36,84%	-16,42%	-5,77%	-53,87%	-53,85%	-53,41%	-58,09%

Особливу вагу має забезпечення туристичними закладами необхідних послуг для оздоровлення та відпочинку дітей під час літнього періоду (див. табл. 2.1.9). Згідно з даними таблиці, спостерігається зменшення кількості закладів, орієнтованих на дитячий відпочинок і оздоровлення, а також зниження кількості дітей, які скористалися їхніми послугами. У 2018 році функціонувало лише п'ять таких закладів, що призвело до значного зменшення кількості осіб, які відпочивали в них. У 2020 році кількість дитячих оздоровчих і відпочинкових закладів ще більше скоротилася порівняно з 2018 роком.

Таблиця 2.1.8

Показники функціонування саніторно-курортних та оздоровчих закладів
у Закарпатській області за 2018–2020 рр., [20]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки та пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.
2018	19	4976	2	170	4	414	2	31
2019	18	4821	2	170	4	490	2	31
2020	15	3632	2	60	2	205	2	20
Відхилення 2020/2018 р.: - абсолютне, (±)	-4	-1344	0	-110	-2	-209	0	-11
- відносне, %	-21,05%	-27,01%	0,00%	-64,71%	-50,00%	-50,48%	0,00%	-35,48%
Відхилення 2018/2017 р.: - абсолютне, (±)	-3	-1189	0	-110	-2	-285	0	-11
- відносне, %	-16,67%	-24,66%	0,00%	-64,71%	-50,00%	-58,16%	0,00%	-35,48%

Отже, можна зробити висновок, що екстремальний туризм — надзвичайно захоплюючий вид відпочинку, який з кожним роком стає все більш популярним серед різних груп людей. Цей вид активності поступово розвивається і має великий потенціал. Завдання держави у цьому контексті — максимально забезпечити безпеку туристів і запобігти безконтрольному використанню та руйнуванню природних туристичних ресурсів, які є основою для цього виду туризму.

Таблиця 2.1.9.

Показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку у Закарпатській області за 2018–2020 рр. за [20]

Роки	Кількість закладів, одиниць, од.		У них місць, одиниць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у т.ч.	усього	у т.ч.	усього	у т.ч.
		заклади оздоровлення		заклади оздоровлення		заклади оздоровлення
2018	5	2	316	265	97678	39866
2019	5	2	378	144	120457	70645
2020	2	1	120	70	10757	2077
Відхилення 2020/2018 р.: - абсолютне, (±)	-3	-1	-196	-195	-86921	-37789
- відносне, %	-60,00%	-50,00%	-62,03%	-73,58%	-88,99%	-94,79%
Відхилення 2018/2017 р.: - абсолютне, (±)	-3	-1	-258	-74	-109700	-68568
- відносне, %	-60,00%	-50,00%	-68,25%	-51,39%	-91,07%	-97,06%

Проте внаслідок повномасштабної війни росії проти України з 24 лютого 2022 року, понад 14 мільйонів українців були змушені покинути свої домівки та рідні місця. З них понад 5,6 мільйонів виїхали за кордон (станом на 3 травня). Подорожі по країні з метою туризму фактично зупинилися. Багато людей, які

раніше не подорожували часто, виїхали вперше у житті або переїхали у інші країни. Хоча переселення через війну не є туризмом, відкриваючи для себе нові міста, смакуючи нові страви та знайомлячись з іншими культурами, люди збагачують свій світогляд і глибше розуміють себе у світі. Це внутрішнє збагачення може сприяти бажанню цих людей після завершення конфлікту подорожувати більше, подолавши страх відвідувати нові місця.

2.2. Особливості розвитку екстремального туризму в регіоні

Сьогодні екстремальний туризм розглядається як один із перспективних напрямів соціально-економічного розвитку країн, регіонів і міст, оскільки туристичне господарство становить 11% світового валового внутрішнього продукту. Аналіз ситуації в Україні та Закарпатській області показує, що індустрія екстремального туризму поступово розвивається, хоча не характеризується постійним стабільним зростанням. Незважаючи на це, в області існують всі передумови для успішного розвитку екстремального туризму: географічні та природні ресурси, а також економічні чинники.

SWOT-аналіз є одним з найпоширеніших методів для всебічної оцінки сильних та слабких сторін, а також можливостей і загроз. Результати SWOT-аналізу екстремального туризму представлені у табл. 2.2.1.

Найбільшим недоліком екстремального туризму є його високий рівень небезпеки. Безпека — це ключова і давня концепція, яка є так само важливою для кожного туриста, як і їжа та відпочинок. Тому забезпечення безпеки під час подорожей є головною турботою туристичних компаній. Туроператори та турагентства зобов'язані надавати туристам докладну інформацію та ознайомлювати з медико-санітарними нормами.

Таблиця 2.2.1.

Матриця SWOT-аналізу розвитку туристичного бізнесу у Закарпатській області
[складено автором]

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Наявність різноманітної інфраструктури. 2. Використання природних ресурсів. 3. Широкий вибір видів екстремального туризму. 4. Отримання яскравих вражень. 5. «Гострі» відчуття. 6. Набуття нових навичок. 7. Можливість випробувати себе. 8. Використання своїх вмінь в екстремальних умовах. 9. Фізична активність. 10. Активний відпочинок. 11. Подолання страхів.	1. Фактори ризику, небезпечність, велика ймовірність отримати травму, постійний викид адреналіну, постійне перенапруження, що також не є корисним для організму. 2. Сезонність певних видів екстремального туризму. 3. Велика вартість спорядження деяких видів екстремального туризму. 4. Недостатня інформаційно-рекламна діяльність. 5. Недостатній рівень кваліфікації персоналу сфери. 6. Відсутність нормативно-правової бази, яка б забезпечувала підтримку екстремального туризму. 7. Недостатньо розвинута інфраструктура у порівнянні з іншими країнами.
Можливості	Загрози
1. Розширення туристичної інфраструктури шляхом створення нових антропогенних об'єктів. 2. Оптиміальніше використання інфраструктури. 3. Організація заходів з підвищення професійно- кваліфікаційного рівня персоналу, задіяного в сфері екстремального туризму. 4. Створення нормативно-правових документів та єдиних стандартів в сфері екстремального туризму. 5. Державна фінансова підтримка галузі, залучення коштів із-за кордону. 6. Активна презентаційна, рекламна позиція. 7. Можливість створення міжнародних зв'язків.	1. Поступове вичерпання або знищення не відновлювальних природних ресурсів та туристичних зон. 2. Зменшення або спад попиту. 3. Війна. 4. Економічна криза.

Усі учасники туристичного бізнесу приймають конкретні заходи для забезпечення безпеки туристів, які беруть участь у екстремальних походах, екскурсіях та подорожах. Екстремальний туризм пов'язаний з багатьма непередбаченими факторами. У важкодоступних місцях допомогу може бути важко отримати або це може зайняти багато часу, що особливо критично в

надзвичайних ситуаціях. Непередбачувані погодні умови також становлять значний ризик. Тому зрозуміло, що одним з найважливіших аспектів у туристичній діяльності є забезпечення безпеки та здоров'я туристів.

Відповідно до законодавства, передбачено ряд заходів для забезпечення безпеки пересування, перебування, здоров'я та майна туристів. При наданні туристичних послуг обов'язково забезпечується, що ризики для безпеки життя і здоров'я туристів зводяться до мінімуму як у звичайних, так і в надзвичайних ситуаціях [31].

Згідно з Законом України «Про туризм» суб'єкти туристичної діяльності мають здійснювати наступні заходи для забезпечення безпеки туристів:

- організація безпечних умов перебування та облаштування маршрутів для походів, прогулянок та змагань, забезпечення якісним та справним спорядженням;

- навчання туристів та надання інструктажу з профілактики, захисту від нещасних випадків і травм, ознайомлення з потенційними джерелами небезпеки на маршруті через їхню власну поведінку, а також інформування щодо першої медичної допомоги;

- контроль за підготовкою туристів до поїздок, екскурсій та інших туристичних подій;

- надання першої допомоги та транспортування постраждалих у випадках екстрених ситуацій чи травм;

- розробка та впровадження спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення різноманітних туристичних заходів, включаючи автомобільні, гірські, лижні, велосипедні, водні, мотоциклетні, пішохідні та спелеологічні походи [31].

Найбільш поширеним нещасним випадком серед туристів є травми. Ризик отримання травм існує у різних ситуаціях, але найвища ймовірність виникає при пересуванні в складнодоступних місцях, а також внаслідок зсувів, лавин та інших природних явищ. Для запобігання травмам критично важливо мати

належне туристичне та спортивне спорядження, відповідний одяг, а також особливу увагу слід приділяти вибору взуття.

Для зменшення ризику травм використовуються різні заходи захисту, такі як: засоби захисту на канатних дорогах, гірськолижних трасах та підйомниках; захисні конструкції; страхові системи; обмеження доступу до туристичних стежок і маршрутів. Одним із небезпечних етапів подорожі є транспортування туристів до місця відпочинку. З урахуванням того, що транспортні засоби можуть бути джерелом додаткових небезпек, безпека туристів повинна бути пріоритетом для всіх видів транспорту.

Великий вплив на життя та здоров'я туристів має довкілля. Основними факторами, що впливають на навколишнє середовище, є опади, температура повітря (висока або низька), вологість повітря, наявність кисню чи його відсутність, і перепади тиску. При плануванні туру важливо враховувати найбільш сприятливі пори року, обґрунтовано вибирати туристичний маршрут, забезпечувати туристів необхідними речами для захисту та спорядженням, а також повністю і своєчасно інформувати про можливі небезпеки під час подорожі [43].

Важливим фактором, що негативно впливає на здоров'я туристів, є ультрафіолетові випромінювання та високий рівень радіоактивності. Також можуть бути хімічні фактори, які шкідливо впливають на організм. Високий ризик отруєння їжею, інфекційних захворювань та інших біологічних чинників також потенційно небезпечний для туристів. Часто туристи не дотримуються правил поведінки та техніки безпеки, що може призвести до надзвичайних ситуацій: відставання від групи, самовільне відвідування небезпечних територій, купання в заборонених місцях та участь у високоризикованих заходах [21, с. 257].

З метою забезпечення ефективної безпеки та надання допомоги в екстремальних ситуаціях туристичні компанії, що спеціалізуються на екстремальних подорожах, створюють пошуково-рятувальні служби або укладають договори з відповідними службами. Пошуково-рятувальна служба

повинна забезпечити повну взаємодію з органами охорони здоров'я, зв'язку, внутрішніх справ, цивільної авіації, лісового та водного господарства, а також гідрометеорологічною службою.

Вимоги безпеки подорожей під час обслуговування встановлюються у порядку, встановленому чинними нормативними актами. Контроль проводиться на початку сезону для перевірки готовності туристичних підприємств і трас до експлуатації, а також під час поточних перевірок, які охоплюють технічні огляди будівель, споруд, транспортних засобів, пляжів, туристичного обладнання та інвентарю, пунктів прокату, умов зберігання та приготування їжі, а також перевірку готовності туристів до виходу [43].

Проблеми, що гальмують розвиток туристичної галузі, включають:

- ЗМІ активно рекламують міжнародний туризм, але практично ігнорують екстремальний туризм в Україні, за винятком відомих зон;
- відсутність державної підтримки і недостатнє фінансування на інфраструктуру та обладнання;
- податкові проблеми, зокрема з ПДВ, податком на землю і курортним збором, потребують управління на місцевому рівні;
- нерегульована нормативно-правова база утруднює залучення інвестицій;
- екстремальний туризм переважно концентрується у великих містах, але може розвиватися і в менших населених пунктах при належній інфраструктурі [14, с. 187].

Для подальшого розвитку галузі важливо вдосконалювати інфраструктуру, створювати конкурентоспроможний туристичний продукт і покращувати правову базу. Оптимізація оподаткування і приваблення інвестицій також є ключовими аспектами для стимулювання росту сектора туризму. У кризові часи, коли психологічне навантаження дуже велике, а кількість коштів, яку можна використати для відпочинку та розваг є обмежена, необхідно розвивати місцеві види екстремального туризму, які мають меншу вартість і можуть стимулювати сектори економіки, які сумісні з туризмом.

Тому, задля розвитку екстремального туризму основними напрямками державної політики повинні стати: збереження туристичних ресурсів; вдосконалення нормативно-правової бази; створення економічних умов для стимулювання розвитку туризму; залучення інвестицій; забезпечення безпеки туристів. Вирішення цих проблем вплине на підвищення економічного та соціального рівня розвитку країни в цілому.

2.3. Перспективи розвитку екстремального туризму в регіоні

З огляду на зростання доступності туризму з кожним роком, дедалі більше людей прагнуть унікальних та захопливих вражень, які екстремальний туризм може надати. Для таких осіб стандартні туристичні маршрути стають недостатніми через їхній постійний пошук нових пригод і емоцій. Ця тенденція стимулює індустрію постійно вдосконалювати інновації та пропонувати щось неповторне. Завдяки швидкому технологічному розвитку, що змінює уявлення про подорожі, колись вважані екстремальними види відпочинку стають більш доступними та звичними для багатьох [43].

За підтримки розвитку наукових та технічних технологій, таких як інтернет, GPS, соціальні мережі та фотографії, інтерес до активного відпочинку по всьому світу продовжує зростати. Підвищення рівня доходів і збільшення споживчого попиту роблять різноманітні авантюрні подорожі доступнішими для більшої кількості людей. Такі зміни в очікуваннях споживачів, технологічний прогрес і зміни в демографії впливають на характер попиту і спонукають туристичні компанії до постійного розвитку нових пропозицій, які відповідають сучасним вимогам і відкривають нові горизонти в екстремальному туризмі [43].

Спільні зусилля місцевих міністерств туризму та спорту повинні бути спрямовані на модернізацію та популяризацію екстремальних подорожей та

суміжних видів спорту. У сфері екстремального туризму спостерігається тенденція до відмови від посередництва, що означає зменшення ролі туроператорів і туристичних агентств, які традиційно посереднічають між споживачами і постачальниками послуг. Завдяки доступності інформації в Інтернеті, туристи частіше вибирають безпосередній контакт з постачальниками.

Необхідно забезпечувати контроль та правильний напрямок потоку коштів від відвідувачів. Залучення посередників до цього процесу слід мінімізувати, оскільки ці менш продуктивні канали можуть вбирати значну частину фінансових ресурсів, перш ніж вони досягнуть основних постачальників послуг. Особлива увага має бути приділена виробникам спорядження для екстремального туризму, забезпечуючи їм відповідну оплату, щоб вони могли підтримувати високі стандарти якості [43].

При аналізі перспектив розвитку української індустрії екстремального туризму в найближчі десять років, важливо підкреслити, що цей вид туризму є ключовим фактором, який інтегрує майже всі галузі економіки та суспільства в цілому. Це може стати основою для формування нового державного підходу до екстремального туризму, який сприятиме позитивному впливу на економічну та соціальну ситуацію в країні, стимулювати розвиток важливих секторів економіки та посилити позиції України на світовому ринку [43].

Розвиток туризму в Україні взагалі має значний вплив на такі галузі економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство та споживчі товари. Стратегічною метою розвитку туристичної сфери в Україні є створення конкурентоспроможного туристичного продукту на світовому ринку, що забезпечить комплексний розвиток території та відповідних соціально-економічних інтересів, зберігаючи при цьому екологічну рівновагу та навколишнє середовище [43].

Подальший розвиток демократії, політична стабільність, визначення пріоритетів економічного розвитку, а також майбутнє членство України в НАТО та Європейському Союзі сприятимуть створенню високорентабельної

індустрії екстремального туризму. Ця галузь задовольнить потреби як внутрішнього, так і міжнародного туризму, враховуючи великий потенціал природних, рекреаційних та історико-культурних ресурсів України [13, с. 719].

З урахуванням прикордонного географічного розташування Закарпатської області поруч із країнами-членами ЄС, традиційними тривалими добросусідськими відносинами з ними, а також наявністю попиту серед іноземних туристів на екстремальний відпочинок та інтересу до цього регіону, дуже важливим є дослідження запитів іноземних туристів-екстремалів, розроблення та впровадження екстремальних турів та їх пропозиція на зовнішньому ринку туристичних послуг [43].

Демографічні зміни, матеріальний та соціальний статус населення, рівень освіти, тривалість відпустки і зайнятість – це лише деякі з факторів, які впливають на туристичний ринок загалом і екстремальний туризм зокрема. Існує чіткий зв'язок між туристичними тенденціями, економічним розвитком країн і особистими доходами громадян. В умовах покращення якості життя українського населення, відпочинок, подорожі та екстрим стануть основними елементами вільного часу, що надихатиме на подальший розвиток туризму в регіоні.

Таким чином, аналіз і реагування на запити та інтереси іноземних туристів, спеціалізація на екстремальних турах і їх активна пропозиція на міжнародному ринку туристичних послуг є критично важливими для подальшого розвитку туристичної індустрії Закарпаття.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження в рамках виконання дипломної роботи дало змогу сформулювати наступні висновки.

Закарпатська область, історично та економічно відстала від інших регіонів України, стикається з численними викликами, зокрема через несприятливі ґрунтово-кліматичні умови, праценадлишковість і трудову міграцію. Незважаючи на відставання в соціально-економічному розвитку, область першою в Україні перейшла від тривалого спаду до економічного зростання після незалежності. Проте, соціальні проблеми, такі як депопуляція та високий рівень безробіття, залишаються гострими. Для досягнення національних та європейських стандартів розвитку необхідне ефективне поєднання державного регулювання, місцевого самоврядування та ринкових механізмів. Це дозволить забезпечити динамічний економічний і соціальний розвиток, раціональне використання ресурсів і відновлення природних властивостей довкілля. Незважаючи на виклики, зокрема повномасштабну війну, область має потенціал для подальшого розвитку та досягнення високих стандартів життя за умови оптимальної координації зусиль.

Закарпатська область володіє унікальним природно-ресурсним потенціалом, який може стати основою для підвищення економічного добробуту мешканців і збереження природних багатств регіону. Значний гідроенергетичний потенціал річок, четвертий за величиною в Україні, разом з експлуатацією газових родовищ відкриває перспективи для вирішення питань енергозабезпечення області. Вже функціонує перша міні-гідроелектростанція, що сприяє енергетичній незалежності та економічному розвитку. Високий потенціал лісових, водних та природних рекреаційних ресурсів створює ідеальні умови для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, яка має мінімальний негативний вплив на довкілля. Раціональне використання природних ресурсів і розвиток туризму, враховуючи рекреаційно-туристичну

ємність природних комплексів, є ключовими напрямками для подальшого зростання економіки та підвищення якості життя в Закарпатській області. Натомість, мінерально-земний та фауністичний потенціал є найнижчим серед регіонів України.

Закарпатська область володіє значним історико-культурним і природно-ресурсним потенціалом, який використовується не в повній мірі для туристичних цілей. Незважаючи на наявність численних пам'яток, лише деякі з них є об'єктами масового туризму. Особливий потенціал для розвитку спостерігається в сільському туризмі та екскурсійній діяльності, особливо у високогірних селах. Однак для успішного розвитку цих напрямків необхідне вдосконалення соціальної та транспортної інфраструктури. Такий підхід дозволить максимально використати потенціал області, привернути більше туристів та сприяти економічному зростанню регіону.

Закарпаття має потенціал для розвитку екстремального туризму завдяки наявності специфічних природних об'єктів, які приваблюють любителів адреналіну. Однак пандемія COVID-19 суттєво вплинула на туризм у регіоні, призвівши до значного зниження кількості туристів, у тому числі екстремальних. Карантинні заходи та закриття кордонів спричинили спад туристичної активності, зменшення кількості засобів колективного розміщення та закриття нерентабельних підприємств.

Екстремальний туризм є перспективним напрямом відпочинку, особливо популярним серед мешканців економічно розвинених країн, які прагнуть гострих відчуттів та відокремлення від урбанізованого середовища. Незважаючи на відсутність однозначного визначення поняття "екстремальний туризм", він зазвичай розглядається як різновид спортивного туризму, що вимагає спеціальних навичок і техніки, пов'язаний з граничними фізичними і психічними навантаженнями та високим рівнем ризику.

Екстремальний туризм у Закарпатській області має всі необхідні передумови для успішного розвитку, зокрема багаті природні ресурси та географічні особливості. SWOT-аналіз вказує на численні сильні сторони, такі

як наявність різноманітної інфраструктури та можливість отримання яскравих вражень. Водночас існують слабкі місця, зокрема високі ризики, сезонність деяких видів туризму та недостатня інформаційно-рекламна діяльність. Основні можливості полягають у розширенні туристичної інфраструктури, підвищенні кваліфікації персоналу та залученні державної фінансової підтримки. Загрози включають вичерпання природних ресурсів, зниження попиту, війни та економічні кризи. Врахування цих факторів допоможе забезпечити стійкий розвиток екстремального туризму в регіоні.

Після війни екстремальний туризм в Закарпатті має великий потенціал для розвитку. Підвищення інтересу до цього виду відпочинку через бажання отримати яскраві та захоплюючі враження стимулюватиме індустрію. Модернізація інфраструктури, підвищення кваліфікації персоналу та активна реклама туристичних послуг будуть ключовими для успішного розвитку. Політична стабільність та економічний зріст підтримають створення конкурентоспроможного туристичного продукту, що сприятиме вирішенню різних економічних та соціальних завдань в регіоні.

Таким чином, Закарпатська область володіє значним потенціалом для економічного та соціального розвитку, що базується на унікальних природних, історико-культурних та рекреаційних ресурсах. Для реалізації цього потенціалу необхідно здійснити комплекс заходів, які включають:

1. Розвиток інфраструктури: Вдосконалення транспортної мережі та соціальної інфраструктури є ключовими умовами для підвищення туристичної привабливості регіону. Зокрема, потрібно модернізувати дороги, залізничні сполучення та комунальні послуги у високогірних селах, що створить зручні умови для туристів та місцевих жителів. Також варто приділити увагу розвитку аеропортової інфраструктури, що дозволить збільшити доступність регіону для міжнародних туристів. Створення нових готелів, санаторіїв, курортів та інших об'єктів розміщення з урахуванням сучасних стандартів комфорту сприятиме залученню більшої кількості туристів і підвищенню рівня обслуговування.

2. Підтримка підприємництва: Державна та місцева підтримка малого та середнього бізнесу, особливо у сфері туризму, аграрного сектору та ремесел, сприятиме економічному зростанню. Варто запровадити програми кредитування, грантової підтримки та навчання для підприємців. Створення сприятливих умов для розвитку стартапів та інноваційних підприємств дозволить залучити молодих фахівців та сприяти розвитку нових технологій. Спрощення процедур реєстрації бізнесу, зниження податкового тиску та створення бізнес-інкубаторів допоможе збільшити кількість малих підприємств та забезпечити їх стабільний розвиток.

3. Екологічна стійкість: Закарпаття повинно зосередитись на збереженні природних ресурсів та розвитку екологічно чистих технологій. Це включає запровадження програм зі збереження лісів, водних ресурсів та біорізноманіття, а також підтримку екологічного сільського господарства. Створення національних парків, заповідників та інших природоохоронних територій сприятиме збереженню унікальної флори та фауни регіону. Важливо також розвивати екологічну освіту серед населення, підвищуючи рівень свідомості щодо важливості збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

4. Освіта та підвищення кваліфікації: Важливим аспектом є інвестування в освіту та професійне навчання. Створення навчальних програм для підготовки фахівців у сфері туризму, готельно-ресторанного бізнесу та екології сприятиме підвищенню якості послуг та конкурентоспроможності регіону. Розвиток мережі професійно-технічних училищ, коледжів та університетів дозволить забезпечити регіон кваліфікованими кадрами. Важливо також розвивати програми з підвищення кваліфікації та перепідготовки для дорослих, що дозволить їм адаптуватися до змін на ринку праці та підвищити свій професійний рівень.

5. Маркетинг та реклама: Активна інформаційно-рекламна діяльність на національному та міжнародному рівнях допоможе привернути увагу до туристичного потенціалу Закарпаття. Використання сучасних технологій,

соціальних медіа та участь у міжнародних виставках і форумах сприятимуть збільшенню туристичних потоків. Важливо також розробити брендинг регіону, який відобразатиме його унікальні особливості та приваблюватиме туристів. Проведення рекламних кампаній, організація прес-турів для журналістів та блогерів, а також створення промоційних матеріалів допоможе підвищити обізнаність про Закарпаття серед потенційних туристів.

6. Інновації та цифровізація: Впровадження сучасних технологій у сфері управління, обслуговування туристів та надання послуг дозволить підвищити ефективність роботи підприємств. Це може включати розробку мобільних додатків для туристів, створення онлайн-платформ для бронювання та інформаційної підтримки. Важливо також впроваджувати інноваційні рішення у сфері екології, енергозбереження та управління ресурсами. Розвиток "розумних" технологій, таких як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект та блокчейн, дозволить підвищити ефективність управління туристичною інфраструктурою та забезпечити високий рівень безпеки та комфорту для туристів.

7. Міжнародна співпраця: Закарпаття може використовувати свій транскордонний статус для залучення інвестицій та розвитку спільних проєктів з сусідніми країнами. Співпраця з європейськими партнерами у сфері туризму, екології та економіки сприятиме інтеграції регіону у європейський простір. Організація спільних культурних, спортивних та туристичних заходів дозволить зміцнити міжнародні зв'язки та обмін досвідом. Варто також активно працювати над залученням грантів та фінансування від міжнародних організацій для реалізації інфраструктурних проєктів та розвитку соціально-економічної сфери.

8. Культурний розвиток: Відновлення та популяризація культурних та історичних пам'яток, проведення фестивалів, виставок та інших культурних заходів сприятимуть розвитку культурного туризму та збереженню культурної спадщини. Важливо підтримувати та розвивати традиційні ремесла, народну творчість та мистецтво. Створення музеїв, галерей та культурних центрів

дозволить зберегти історичну пам'ять та передати її наступним поколінням. Організація культурно-освітніх програм для молоді сприятиме підвищенню рівня культурної обізнаності та патріотизму серед населення.

Підсумовуючи, стратегічний розвиток Закарпатської області повинен базуватися на гармонійному поєднанні економічного зростання, соціального прогресу та збереження природного середовища. Врахування цих аспектів дозволить створити сприятливі умови для життя місцевих жителів, підвищити туристичну привабливість регіону та забезпечити його сталий розвиток у довгостроковій перспективі. Ключовими факторами успіху є ефективна координація зусиль між державними органами, місцевим самоврядуванням, бізнесом та громадськістю, а також активне залучення інноваційних технологій та міжнародного досвіду. Тільки таким чином Закарпаття зможе реалізувати свій потенціал і стати успішним та процвітаючим регіоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамов В.В. Пропозиції щодо забезпечення безпеки при наданні послуг екстремального туризму. *Фізичне виховання, спорт і туристсько-краєзнавча робота в закладах освіти* : збірник наукових праць. Додаток до гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровская Я. М., 2016. С. 221-226.
2. Барановський А.І. Туристичний потенціал Карпатського регіону: можливості та перспективи. Київ: НАН України, 2020. 160 с.
3. Безпека туризму в Україні. *Державне управління та правове забезпечення*. URL: <https://www.tourismsafety.gov.ua> (дата звернення: 16.06.2024). – Назва з екрана.
4. Білик О.С. Аналіз туристичних потоків у Закарпатській області. *Вісник Харківського національного університету*. 2021. № 7. С. 54-58.
5. Валовий регіональний продукт економіки Закарпатської області: Лист Головного управління статистики у Закарпатській області №07-12/1548-21 від 25.06.2021. URL: <https://uz.ukrstat.gov.ua/news/2021/press/press1548.pdf> (дата звернення: 16.06.2024).
6. Валовий регіональний продукт економіки Закарпатської області. 2022. URL: <https://ekonomika.ko.net.ua/?p=25580> (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.
7. В Україні поступово відновлюється промислове виробництво. Держстат. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3765765-v-ukraini-postupovo-vidnovluetsa-promislove-virobnictvo-derzstat.html> (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.
8. Гладка О.М. Вплив туризму на соціально-економічний розвиток регіону. *Економіка України*. 2023. № 5. С. 89-93.
9. Доходи населення Закарпатської області у 2021 році зросли на 14,6%. 2022. URL: <https://ekonomika.ko.net.ua/?p=25443> (дата звернення: 16.06.2024).

Назва з екрана.

10. Дослідження розвитку туризму в Карпатському регіоні / За ред. І.І. Іванова. Львів: Львівська політехніка, 2019. 210 с.

11. Економічна статистика / Економічна діяльність / Туризм. Державна служба статистики. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.06.2024).
Назва з екрана.

12. Зарицька П. А. Рекреаційно-туристичні дестинації Закарпаття : дипломна робота; Національний авіаційний університет. Київ, 2023. 75 с.

13. Звіт про підсумки діяльності обласної державної адміністрації – обласної військової адміністрації у 2022 році (на виконання ст. 45 Закону України „Про державну службу”). URL: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/SPODA/aparat/230315-zvit-oda-2022.pdf> (дата звернення: 16.06.2024).

14. Іващенко В.І. Туризм в умовах економічної кризи: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2020. № 4. С. 102-107.

15. Історія та культура Закарпаття: збірник наукових праць. Ужгород: УжНУ, 2018. 320 с.

16. Кірій Т. В. Розвиток туристичного потенціалу Закарпатської дестинації : кваліфікаційна робота; Національний університет харчових технологій. Київ, 2021. 167 с.

17. Коваленко С. О., Довгань О. І. Територіальна організація туризму в Закарпатті: виклики та перспективи. *Географія та туризм*. 2020. № 11. С. 118-125.

18. Ковальчук О.П. Вплив інфраструктури на розвиток туризму в Україні. *Вісник Київського національного університету*. 2019. № 12. С. 213-218.

19. Ковальчук П. І., Петров О.Ю. Розвиток туристичної галузі в Україні в умовах війни. *Вісник Черкаського університету*. 2023. № 3. С. 45-52.

20. Колективні форми організації туризму в Україні. URL: <https://www.collectivetourism.ua> (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.

21. Микита О. Закарпаття має хороші умови для розвитку спортивного орієнтування. Карпатський об'єктив. 2018. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/12309/11441> (дата звернення: 16.06.2024).

22. Мироненко В. Тенденції та перспективи розвитку туризму Закарпатської області : дипломна робота; Національний авіаційний університет. Київ, 2022. 87 с.

23. Миронюк І.С., Слабкий Г.О., Білак-Лук'янчук В.Й. Аналіз смертності населення Закарпатської області України в передвоєнний період. *Intermedical journal*. 2023. №1. С. 45-49. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/51909> (дата звернення: 16.06.2024).

24. Мозолев О.М., Гуцал Л.А., Блазунь А.В. Проблеми розвитку пішохідного туризму в Україні. Матеріали VIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції “Modern problems in science”, Прага, 2021. С. 716–719.

25. Мозолев О.М., Хмара М.А. Проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі України в умовах пандемії COVID-19. The I International Science Conference on Multidisciplinary Research, January 19-21, 2021, Berlin, Germany. С. 1086–1090.

26. Населення України / Закарпатська область. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/zakarpatskaya/> (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.

27. Офіційний сайт Закарпатської обласної державної адміністрації. URL: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/574.htm> (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.

28. Охорона нерухомих об'єктів культурної спадщини. Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної військової адміністрації. URL: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/130518_731-iii.pdf (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.

29. Паньків Н., Дрозд Н. Тенденції розвитку екстремального туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6, Том 1.

С. 130-145. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-61-19.pdf> (дата звернення: 16.06.2024).

30. Перелік суверенних держав Європи за ВВП (ПКС) на душу населення. URL: <https://uk28>. Перелік суверенних держав Європи за ВВП (ПКС) на душу населення. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Перелік_суверенних_держав_Європи_за_ВВП_\(ПКС\)_на_душу_населення](https://uk.wikipedia.org/wiki/Перелік_суверенних_держав_Європи_за_ВВП_(ПКС)_на_душу_населення) (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.

31. Пестушко В.М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. *Географія та основи економіки*. 2015. №7. С. 257–265.

32. Петрова Л. В., Іванов В. П. Умови розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні. *Сільськогосподарська наука*. 2018. № 2. С. 75-81.

33. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2024 -2026 роки, затверджено Розпорядження начальника військової адміністрації №976 від 07.11.2023. URL: <https://zaktour.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/prohrama-2023-2026.docx.pdf> (дата звернення: 16.06.2024). Назва з екрана.

34. Про туризм : Закон України від 15.09.95 р. № 325/95. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. С. 241.

35. Розвиток екстремального туризму у Карпатах / ред. Т.І. Шевченко. – Львів: Центр туристичних досліджень, 2017. 150 с.

36. Свида І.В. Сучасні форми екстремального туризму в Закарпатській області. Випуск I (41). URL: <https://infotour.in.ua/svyda2.htm> (дата звернення: 16.06.2024).

37. Стан розвитку промисловості. Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної військової адміністрації. URL: <https://carpathia.gov.ua/diyalnist/ekonomichnij-blok/promislovist-ta-pidpriyemnistvo> (дата звернення: 16.06.2024). – Назва з екрана.

38. Транскордонне співробітництво в туристичній галузі / За ред. О.С. Кравченко. Ужгород: Вид-во УЖНУ, 2022. 210 с.

39. Туристичні ресурси Закарпатської області / За ред. Л.М. Дяченко.

Київ: НІЦ туризму і курортів, 2019. 180 с.

40. Український туризм: стан та перспективи розвитку / ред. П.В. Кравченко. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 230 с.

41. Управління туристичним розвитком регіонів України / За ред. І.І. Кравчук. Львів: НАН України, 2020. 250 с.

42. Фещенко Т.М. Туристичний потенціал Карпат: проблеми та шляхи розвитку. *Економіка та управління*. 2022. № 4. С. 123-130.

43. Хмара М.А. Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. №4. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/12309/11441> (дата звернення: 16.06.2024).

44. Шевченко Т.І. Розвиток сільського туризму в умовах кризи. *Вісник Київського національного університету*. 2021. № 5. С. 87-92.

45. Шлапак О.Р. Економічний потенціал Карпатського регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. № 8. С. 74-79.

46. Шлях розвитку туризму в Закарпатській області / ред. П.С. Кравченко. – Ужгород: УЖНУ, 2019. 190 с.

47. Юрченко О.А. Вплив туризму на місцеву економіку. *Економіка та підприємництво*. 2020. № 10. С. 64-68.

48. Яковенко В.М. Інноваційні технології в розвитку туризму. *Наукові записки Ужгородського університету*. 2021. № 6. С. 133-139.

49. Яценко М.В. Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні. *Економічний вісник*. 2022. № 7. С. 95-102.

50. Яковлєв С.М. Проблеми та перспективи розвитку гірськолижного туризму в Карпатах. *Географічний журнал*. 2022. № 5. С. 142-149.

51. Янко Т.В. Тенденції розвитку екологічного туризму в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2023. № 3. С. 88-95.